

AZ ÚJ SZÍNÉSZNEMZEDÉK

EGY KIVÁLÓ történetírónk, kit nyugodtan a magyarság lelkiismeretének nevezhetnénk, évtizedek óta hirdeti, hogy nem késhetünk tovább „emberi méltóságnak megfelelő életlehetőséget és nemzeti műveltséget vinni el a néptömegekhez, akik ezt mindeddig csak kívülről, távolról szemlélték.“ Ő mutatott rá arra is, hogy jobbainknak ez a törekvése száz esztendőnél is öregebb a magyar közéletben, gyökerei már ott találhatóak a reformnemzedék, Széchenyi, Kemény Zsigmond és kortársai szavaiban, írásaiban. Hogy a „nagy magyar út“ építői hosszú évtizedek alatt milyen kevés eredményt értek el, azt a számok drámai erejű csoportosításával mutatta ki Földes Ferenc figyelemre méltó könyve.³

A kérdés sohasem volt égetőbb, mint ma, hiszen az emberiség sorának intézői, figyelői talán csak egyetlenegy dologban egyeznek meg, hogy az új világháború méhében a népek szegény rétegének, parasztságának és munkásságának nemzeti szerepe érik, politikai aktivitása sűrűsödik.

Nem színészember dolga, hogy következtetést vonjon le az említett valószínűség és Földes tragikus képet nyújtó számainak összevetéséből, de több mint feltevés az, hogy a jövőben fellépő új tényezők majd gyökeresen átfomálják nemzeti életünk minden megnyilatkozását, tehát művésze-

¹ Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. 1934, 486. 1.

² Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Cserépfalvi. Kék könyvek.

tünket is s ez már elevenébe vág minden színésznek. Fájjaljuk is, hogy Földes kitűnő és lelkiismeretes könyve megfeledezett a színész-növendékek társadalmi rétegződésének vizsgálatáról.

Pedig úgy érezzük, hogy a színészközösség jövődő életének kialakulására, kiszámíthatatlan jelentőségű a probléma tisztázása: írónk, festőnk, szobrászaink egyénileg vívják majd meg harcukat — műveikkel — elhelyezkedésükért az új társadalomban, érvényesülésükért új körülmények között. Emberi értékeik, kulturáltságuk arányában mentik majd át vagy vetik el — de mindig egyéni elhatározások alapján — a múlt értékeit, hagyományait. A színháznál más a helyzet. Az akcióba lépő új rétegek irányítására, befolyásolására legalkalmasabb eszköz, a színjátszás, tömegművészet. Egy-egy társulat: egy-egy tömeg szól tömeghez, még akkor is, ha manapság a n. é. közönség nem is látja ezt a tömeget: a társulatot, a sztárok, gyakran komoly alap nélkül magasra növelt fájától. Pedig ez csak átmeneti jelenség, mely addig tart, míg a színház eredeti és legbensőbb hivatásától eltávolodva, csak szórakoztató hivatását gyakorolja és gyakorolhatja.

A háború után várható átalakulás ezen a téren is változást hozhat: az új társadalom tényezői keresik majd — minden utat-módot felhasználva, de elsősorban a propaganda hathatós szószerén: a színpadon — az együttélés, összeműködés lehetőségét és, minden valószínűség szerint, feltámad újra az iránydráma, ez a sokszor oly igazságtalanul lecepeült műfaj, ez az alakulóban lévő társadalom fogaskerekeinek összeműködésére csiszoló műhely, ahol a polgári társadalom kialakulásának idején olyan mesterek dolgoztak, mint Beaumarchais és Dumas, Ibsen és Shaw ... Minden új társadalom fiatal leányhoz hasonlít: szereti nézegetni magát a tükörben és Shakespeare szerint a színház hivatása, hogy elkészítse és tartsa ezt a tükröt.

A holnap színészére az a feladat vár, hogy a mai középosztály figurái mellett megszolgáltassa, megszemélyesítse a feltörekvő munkás és parasztréteg alakjait is, éspedig nem a még mindig divatos műparasztot, sem a romantikus, ha ugyan nem szentimentális mázzal bevont munkást, hanem a dolgozó embert a maga életritmusának, örömeinek és fájdalmának, kicsinyességének és pátoszanak lüktetésében. És ezen a ponton emelkedik jelentőségre a színésziskolák, illetve a jövő színész-növendékének statisztikai tanulmányozása, társadalmi eredetüknek kutatása, feltárása.

A helyzet az, hogy a művészetek közül éppen a színészet nivellál legkevésbé: vésőt, ecsetet egyforma könnyűséggel kezelhet paraszt vagy arisztokrata, munkás vagy polgárivadék, mert minden azon fordul meg, mennyire tud úrrá lenni az anyagon. A színészetnél bonyolultabb a kérdés: itt az anyag a színész teste, testi és lelki adottsága és ennek formálása akkor sikerül legjobban, ha a szerep társadalmi rétege egybeesik a színész társadalmi eredetének rétegével. Nem mernők azt állítani, hogy ez törvény, művészetben olyan nehéz törvényről beszélni — de hogy megfigyelésünk helyesnek látszik, azt a zseniális művészi fantáziával bíró Jászai Mari esete bizonyítja. Jászai a szó legszorosabb értelmében proletársorból került ki és istenáldotta tehetsége, képzelőereje királynő, fejedelem-asszonyok feledhetetlen alakítójává avatta. És az volt a csodálatos, hogy ugyanolyan érdekes, egységes és feledhetetlen tudott lenni az ellentétekben is: a kocsmatöltelékké züllött Ördög Sárában (Tóth Ede: Tolonc), Mirigy boszorkányban (Csongor és Tünde) vagy a Rómeó és Júlia dajkájában, de már Alvingné alakítását (Ibsen: Kísértetek) halk derűtséggel kísérte a nemzeti színházi főpróba akkoriban csak kritikusokból álló közönsége: az egyszerű polgár-úrasszonyt nem tudta elhíhetően megszólaltatni alakításának lélekbemarkoló részletei mellett sem. Képzelőereje, alakítóképesége hibátlanul működött, ha Gertrudis királynét varázsolta színpadra, pedig legfeljebb, ha messziről látott királynét életében; félelmetesen nagy tudott lenni, amikor Margit királynő (III. Rikárd) alakját a bosszú démonává

fokozhatta, vagy meg kellett szólaltatnia pl. a Gonosz Lelket (Faust I.); de elégtelennek bizonyult a Kísértetekben, pedig Alvingnéhoz hasonló asszonyokat naponta láthatott, tanulmányozhatott. De nemcsak ő, a közönség is ...! Amíg színészt és közönséget egyaránt csak a képzelőerő vezethet az alakítás formálásában, bírálatában, a színész fantáziája diadalmasan ragadhatja magával a közönséget. De abban a pillanatban, amint a színész elképzelése, alakítása a közönség tapasztalatába ütközik: a színész marad alul, alakítását visszautasítják...

A zseniális művész színészi alkotásának ilyen természetű determináltsága egyre fokozódó mértékben található meg a csak tehetséges, vagy a mindig sablon után dolgozó mesterember-színésznél. Márpedig a színjátszás természete mellett lehetséges, sőt, bizonyos fokig kívánatos is a mesterember-„művész“, ha nem is olyan mértékben, mint ez ma tapasztalható. Messze vezetne célunktól, ha ennek a káros jelenségnek az okozóit kutatnánk, elégedjünk meg annyival, hogy a naturalizmus és a sztár-rendszer nyomán sokkal nagyobb mértékben kell a mesterember-spéciesszel számolnunk a színészetben, mint bármilyen más művészetben. Ha tehát a háborúutáni társadalom a maga tükörképét óhajtja látni a színpadon, mint ezt a színházak magatartása minden szellemi áramlat változása esetén bizonyítja, akkor a színészközösségre váró feladat megoldása elsősorban azon fordul meg, hogy tehetséges színészeink — a mesteremberek ezek munkáját utánozzák — mennyi szellemi és testi kapcsolatot, rezonanciát mutatnak majd fel a parasztsággal és munkássággal.

Ilyen megfontolások készítették arra, hogy átnézzem a Színművészeti Akadémia Értesítőinek a hallgatók társadalmi eredetéről 1930 óta vezetett statisztikai rovatait. Sajnos, ezek a kimutatások pontosan követik iskolai statisztikáink hibáit, — ezekkel a hibákkal Földes idézett könyve részletesen foglalkozik — sőt egy eléggé súlyos hibával még meg is toldják: nem a diplomát elnyerő növendékek társadalmi eredetéről adnak kimutatást, hanem az egész iskola osztályvizsgát tevő növendékeiről és mivel a következő években (az Akadémia három évfolyamos) eltanácsolás, kimaradás stb. történhetik és történik is, nem nyerhetünk pontos képet. Tíz iskolai év statisztikáját vizsgáltam át (1930—40), összesen 434 adatot, de ezt a számot hiába osztom hárommal az évfolyamoknak megfelelően, mert az így nyert szám (144.66) lényegesen eltér a valóban diplomát nyerő növendékek számától (121, ill. 134), ha a próbaképen és csak egy-egy esztendőre bevezetett filmiskolai és rendezői tanfolyam végbizonyítványt nyert hallgatóit is hozzászámítjuk. Így hát leghelyesebbnek véltük, ha az arányosságot tekintjük lényegesnek és a növendékek összességére nézve végezzük el számvetésünket.

Az Értesítők 37 rovatban sorolják fel a szülők különböző foglalkozását, de a szegényparasztság nem kapott közöttük helyet, aminek az a kétségtelen oka, hogy szegényparaszt szülő gyermeke az említett tíz év alatt nem járt az Akadémiára. Ez a sajnálatos tény korántsem lep meg, ha Földes adataira gondolunk, amelyek szerint az 1930/3 i-es iskolai évben az egész országban csak 844 szegényparaszt gyermek járt középiskolába, a tanulóifjúságnak i'3%-a (a szegényparasztság részesedése a lakosságban 35%) és vidéken lakó szegényparasztságunk előtt nem is lehet valami nagyon kívánatos a színészi pálya, egyéb lélektani és anyagi motívumok befolyásolásáról nem szólva.

De a jövő színésze szempontjából a kérdés még ezzel nem zárult le, mert azoknak a száma is elenyészően csekély, akikről feltételezhető, hogy közelről ismerhetik a szegényparasztság életét, mert ha a középbirtokosok, gazdasági tisztviselők és gazdasági segédszemélyek gyermekeinek számát

összeadjuk is (8), az eredmény tíz év alatt csak 1.84%, de ezek közül csak egyetlenegy volt gazdasági segédszemélyeredetű és valójában csak erről tételezhető fel szorosabb kapcsolat a szegényparaszti réteggel (0.23%).

Ha most ezzel szembeállítjuk az ú. n. középosztálybelieket (tisztviselő, pap, tanár, tanító, orvos, ügyvéd, gyógyszerész, kiskereskedő, katoná- és csendőrtisztek ivadékait (322): az eredmény 74.19%, sőt: 75.8%, ha a középbirtokos és gazdasági tisztviselők gyermekeit is hozzászámítjuk, amit pedig joggal megtehetünk.

A szegényparasztságánál kedvezőbb, de a középosztály arányszámán messze alul marad a munkásosztályhoz számíthatók arányszáma: 20.04% (ide soroltuk a kisiparos, ipari, bányászati segédszemély, hivatalszolga, nyugdíjas altiszt, napszámos, kereskedelmi és közlekedési segédszemély, katoná-, csendőr- és egyéb altiszti gyermekeket, összesen 87).

Tehát:

szegényparasztság és munkásság részesedése az Akadémián.....	20.27%
középosztály részesedése	75.8 %
egyéb és ismeretlen foglalkozás	3.93%

Ezek a számok éppen a jövő „tükröt tartó” színésznemzedékének szempontjából akkor nyerne különös jelentőséget, ha Földes adataiból ideiktatjuk az országos arányszámot is:

szegényparasztság és munkásság részesedése a lakosságban	56.4%
birtokososztály és polgárság részesedése a lakosságban.....	43.6%

Az ismertetett arányszámok kétségtelenül bizonyítják, hogy a várható társadalmi átalakulásban legreménytelenebb a szegényparasztság helyzete, mert ha az új társadalom drámaíróinak érdeklődése efelé a réteg felé fordul, — márpedig a drámát mindig megelőző elbeszélő irodalmunk nem egy példája mutatja, hogy ez elkövetkezik — akkor ez a jelentékeny társadalmi réteg találja majd a legkevesebb olyan szószólót a hivatásos színészek között, aki sorsát, életformáit, körülményeit közelről ismeri és teljes egészében, formai tökéletességgel átélni is tudja. Még ha feltételezzük is, hogy a munkásosztályhoz számított hivatalszolgák, altisztek sorában (20.04%-ból) akadnak szegényparaszt ivadékok, de már a szülő városzhoköttsége, felsőbb rétegek felé törő vágya réges-régen elszakították őket hajdani sorstársaiktól.

Mivel az a reményünk, hogy a jövő histriójának csörgősipkája nem romok közül bukkan majd fel, mint a római birodalom széthullása után, fel kell vetnünk a kérdést: lehetséges-e a mai egészségtelen arányszám fokozatos megváltoztatása, a polgári társadalom színésztradíciói fejlődésének egészséges, zökkenésnélküli biztosítása?

A kérdésre akkor is igennel válaszolhatunk, ha háború után még nem tudnók azonnal ingyenessé tenni az Akadémiát, de természetesen céltudatos szervezésre, munkára lenne szükség. A probléma legnehezebb része ugyanis az, hogy a Színész Akadémia tanítási rendje, módszere megköveteli a növendék egésznap, gyakran még az éjszakába is belenyúló foglalkoztatását és így semmiféle mellékfoglalkozást nem vállalhat. Az akadémiai növendékek szolgáltatják a Nemzeti Színház némaszemélyzetét, sőt, szükség esetén kisebb szereplőit is. Eddig ez a foglalkozás sokban a növendék életrealitásától függött és a legtöbbet statisztáló nem mindig jelentette sem a legtehetségesebb, sem a legjobban rászoruló növendéket. A jövőben ez a foglalkoztatás kiindulásul szolgálhat az arra rászoruló anyagi bázisának megteremtésére. Ez alkalommal nem lehet célunk teljesen kidolgozott tervezet nyújtása és így az alábbiak csak segítségül szolgálnak a probléma megoldásához.

Az 1940/41. színházi évben kerestek az akadémia növendékek 999774 P-t,	
Az 1940/41. színházi évben kerestek az akadémia növendékek 999774 P-t,	
ebből 21 elsőévesre jutott.....	1193'36 „
ebből 13 másodévesre jutott.....	3462'92 „
ebből 17 harmadévesre jutott	5331'46 „

(A hiányt büntetésekre vonták le.)

Igaz, hogy ezzel az összeggel, mint állandó tényezővel nem számolhatunk: ez elsősorban az előadásra kerülő darabok statisztika-igényétől függ és ezért a növendékek keresetének középarányosa pl. csak 6802 P volt a legutóbbi tíz évben. Továbbá: a Színművészeti Akadémia az 1940/41-es iskolai év végén 9 ösztöndíjjal rendelkezett (2210 P értékben), ha tehát akadnának — bizonyos mérsékelt propaganda és kiválogatódás eredményeként — olyan szegényparaszt- vagy munkásgyermek, akiknek ellátásáról gondoskodni kellene: az ösztöndíjadományozók, a Nemzeti Színház igazgatója, az állam, a vármegyék és olyan községek, melyeknek életbevágó érdeke a társadalmi átalakulás zökkenés nélküli biztosítása (GyOSz, OMGE stb.), könnyen biztosíthatnák kiképzésüket.

Van a problémának szellemi része is és ez az előképzettség kérdése. Ma az a helyzet, hogy az Akadémia statútumai értelmében elegendő, ha a felvételre jelentkező 15 (leányánál) ill. 17 (fiúnál) éves kornak megfelelő műveltséget mutat fel, amit esetlegesen — négy középiskola híján — külön vizsgálattal állapít meg a felvevő bizottság. Ennek a helyzetnek megfelelően az 1930—41 közötti években beiratkozott növendékek iskolai végzettsége a következő arányokat mutatja fel:

Tanítói oklevél:	Érettségi bizonyítvány:	V.—VIII. köz. isk.	IV. köz. isk.	IV. polg.
12. (3·49%)	137. (39·94%)	64. (18·65%)	91. (26·55%)	39. (11·37%)

A kimutatás világosan feltárja az akadémiai növendékek előképzettségének nagy egyenlenségét, két részre tagoltságát, mert a kb. egy szinten lévő 4 középiskolát és 4 polgárit végzett növendékek az összesség 37·92%-át teszik míg a tanítói oklevéllel ill. érettségi bizonyítvánnyal bírók 43·43%-át. Ez a nagy színvonalkülönbség nemcsak az elméleti órákat nehezíti meg, nagyon gyakran megszenvedik a gyakorlati tanárok is. Amíg az iskolázottság elsősorban pénzkérdés, mint a mai rendszer mellett, addig segíteni a bajon nem lehet, de semmiesetre sem kívánatos, hogy a meglévő baj növekedjék a szegényparasztság vagy munkásság 4—6 elemi végzett gyermekeivel. Mégpedig elsősorban ezeknek a gyermekeknek az érdekében nem kívánatos: elkedvtlenedés, kicsinység! érzés járhat a nyomában, ami művészi pályán végzetes lehet. A kérdést előkészítőtanfolyamok felállításával lehetne áthidalni, amelyet magánúton is elvégezhetnének és egy-két jól átgondolt tankönyv megírásával eredményt érhetnének el.

A türelmes olvasó elnézését kérjük, ha a színésznövendékek szokásos kedélyes vagy romantikus beállítás helyett száraz számokkal gyötörtük, de úgy látjuk, rövidesen minden eddiginél nagyobb feladat hárul a színházra, mert ha felmerül a kérdés, hogy „az újonnan öntudatosuló tömegek vállalják-e a nemzet és haza fogalmát...?” — ismét Szekfű Gyula szavait idéztük — meggyőződésünk, hogy csak akkor számíthatunk kedvező válaszra, ha a várható új közönség szájaize szerint védelmezhetjük a vitássá válható két fogalmat, mégpedig a világ leghathatósabb szöszékéről: a színpadról.

NAGY ADORJÁN